

Süleymaniye Kütüphanesinde Bulunan Sultan I. Ahmed Koleksiyonuna Ait 00013 Envanter Numaralı Kur'an-ı Kerim'in Tezyinatı

Decoration of The Quran With Inventory Number 00013 Belonging to The Collection of Sultan Ahmed I. Located In The Süleymaniye Library

ÖZET

Müslüman Türkler, yalnızca savaş meydanlarında değil, aynı zamanda ilim ve sanat alanında da İslam'ın hünerli neferleri olmuş, bu bağlamda en seçkin örnekleri ortaya koymuştur. Bahsi geçen sanat alanlarından biri de el yazması kitaplardır. Sanatçılar, el yazmalarıyla yüzyıllar boyunca dinî, ilmî ve edebî konularda sayısız esere imza atmıştır. Ecdadımız içeriği kadar sanat değeri de yüksek olan bu eserleri insanlığa bir hediye olarak miras bırakmışlardır. El yazması eserlerden başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere bahsi geçen eserlerin örnekleri, kütüphanelerde, müzelerde ve özel koleksiyonlarda halen günümüzde varlıklarını sürdürmektedir.

Çalışmaya konu olan eser Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Yüzlerce eser arasından seçilen Sultan I Ahmed Koleksiyonuna ait 00013 envanter numaralı Kur'an-ı Kerim tezyini açıdan ele alınarak incelenmiştir. Nesih hattıyla yazılan eserin serlevhası ile 114 surenin tamamının tezyin edildiği ve farklı 7 adet tasarımdan oluştuğu anlaşılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in güllerinde 4 farklı tasarım yapılmıştır. Güller genel olarak madalyon tarzındadır. Eserde durak gülleri tek tip olarak uygulanmıştır. Karahisari Kur'an-ı mantığında sayfa yapısına sahip olan eserin tüm sayfalarında simetrik tasarlanmış 4 adet koltuk tezhibi bulunmaktadır. Koltuklar sade bir tasarıma sahip olup yine tek tip münhaniden oluşmaktadır.

Hâtîme sayfasının nesih hattı ile sonradan yazılmış olduğu tahmin edilmektedir. Şefik Efendi tarafından (1134-1721) tamir edilmiş ve 21 Rebiülevvel 1265-1848 tarihinde bir hanım sultan tarafından vakfedildiği düşünülmektedir. Ancak bu eserin kesin olarak hangi tarihte yazılıp ve bezendiği bilinmemektedir.

Eser, yazı, desen, motif, teknik ve üslup bakımından ele alınarak incelenmiş, desen çizimleri yapılmış ve ayrıca aynı koleksiyonda bulunan 00012 envanter numaralı Kur'an-ı Kerim ile karşılaştırma yapılarak tarihlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Eser, Sultan I. Ahmed, Hat, Tezhip.

ABSTRACT

Muslim Turks have been skillful soldiers of Islam not only on the battlefields, but also in the field of science and art, and have presented the most outstanding examples in this context. One of the mentioned fields of art is manuscript books. Artists have created countless works on religious, scientific and literary subjects through manuscripts over the centuries. Our ancestors bequeathed these works, which have high artistic value as well as their content, as a gift to humanity. Examples of the mentioned manuscripts, especially the Kur'an-ı Kerim, still exist in libraries, museums and private collections.

The work subject to the study is located in the Süleymaniye Manuscript Library. The Kur'an-ı Kerim, inventory number 00013, belonging to the Sultan Ahmed I Collection, selected from hundreds of works, was examined in terms of its decoration. It is understood that all 114 suras were decorated with the title sheet of the work written in Naskh calligraphy and consisted of seven different designs. Four different designs were made on the roses of the Kur'an-ı Kerim. Roses are generally in medallion style. In the work, stop roses are applied uniformly. The work, which has a page structure similar to the Karahisari Kur'an, has four symmetrically designed armchair illuminations on all pages. The seats have a simple design and consist of a single type of seat.

It is estimated that the Hatima page was written later with naskh script. It was repaired by Şefik Efendi (1134-1721) and is thought to have been dedicated by a lady sultan on 21 Rebiülevvel 1265-1848. However, it is not known exactly when this work was written and decorated.

The work was examined in terms of text, pattern, motif, technique and style, pattern drawings were made and an attempt was made to date it by comparing it with the Kur'an-ı Kerim with inventory number 00012 in the same collection.

Keywords: Süleymaniye Library, Manuscript, Sultan Ahmed I, Calligraphy, Illumination.

GİRİŞ

KUR'AN-I KERİM BEZEMECİLİĞİ

İnsanlık tarihinde iletişim vasıtası olan yazı, her zaman değerli olmuştur. İlk zamanlar sanat gayesi olmaksızın kaybolmasını engellemek amacı ile kemik, taş, deri, papirüs vb. ilkel malzemelere yazılmıştır. Ancak yazı, Türklerin

Seda Külekci ¹
Hüseyin Elitok ²

How to Cite This Article
Külekci, S. & Elitok, H. (2024). "Süleymaniye Kütüphanesinde Bulunan Sultan I. Ahmed Koleksiyonuna Ait 00013 Envanter Numaralı Kur'an-ı Kerim'in Tezyinatı", International Academic Social Resources Journal, (e-ISSN: 2636-7637), Vol:9, Issue:5; pp:478-495. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13995445>

Arrival: 29 July 2024
Published: 26 October 2024

Academic Social Resources Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Heykel Ana Sanat Dalı Plastik Sanatlar Sanatta Yeterlik Erzurum, Türkiye.

² Doç. Dr. Hüseyin ELİTOK, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Erzurum, Türkiye.

İslamiyet'i kabulü ile insanlar arasındaki iletişim vasıtası olmasının ötesinde sanata dönüşmüştür (Serin, 1999: 31). Özellikle sanatçılar, Müslümanların kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim yazma ve süsleme konusunda yüz yıllar boyunca adeta birbirleri ile yarışmışlardır (Taşkale, 2000: 536; Alpaslan, 1999: 19; Yazır, 1981: 61-65). Kur'an-ı Kerim, Müslümanların mukkades kitabı olup lügatte "bir araya toplanıp bağlanmış yazılı sayfalar" anlamına gelmektedir (Memiş, 2019: 421; Maşalı, 2020:242). Mushaf, Mushaf-ı Şerif, Kelâm-ı Kadîm ve Kur'ân-ı Mecîd gibi farklı isimlerde anılan Kur'an-ı Kerim takriben 6666 âyet, 114 sûre ve 30 cüz olup her cüz 4 hizipten meydana gelmektedir (Yılmaz, 2004, s. 194). Kur'an-ı Kerim her dönemde çok zengin bir biçimde bezenmiş (Kurfeyz, 2003: 6) ve genellikle klasiğin dışına çıkılmamıştır (Derman, 2010: 138). Kur'an-ı Kerim manevi açıdan yol gösteren ilahi bir kaynak olmasının yanı sıra estetik açıdan da harikulade bir etkiye sahip olup (Taşkale, 2000: 536; Baysal, 2010: 365-366) İslam sanatlarının gelişiminde önemli bir model olmuştur (Gündüz, 2008: 134).

Büyük bir emek ürünü olan Mushaf'da tezhipli alanlar, zahriye sayfası, serlevhalar, sure başları, duraklar, güller, koltuklar, hâtime sayfaları (ketebe sayfası, ferâğ kaydı) bulunmaktadır. Müzehhipler, bezedikleri Kur'an-ı Kerim'de özellikle zahriye sayfası, serlevhalar ve sure başlarını diğer tezhipli alanlardan daha fazla ve yoğun tezhiplayerek tüm hünerlerini göstermişlerdir (Kurfeyz, 2003: 6; Derman, 2010: 138).

Kur'an-ı Kerim, ilk defa Hz. Ömer'in teklifi ve Hz. Ebubekir'in kabulü ile sayfalarının kaybolmasını önlemek amacıyla iki kapak arasında birleştirilerek kitap haline getirilmiştir (Baysal, 2010: 366). Kitap haline getirilen Mushaf, Hz. Osman tarafından istinsah heyeti ile imlâ kuralları esas alınarak çoğaltılmış ve parşömen üzerine siyah mürekkeple gayet irice bir hatla yazılmıştır. Mushaf için kullanılan yazı çeşidi noktasız, harekesiz basit bir yazı olup yatay, geometrik, düzenli ritmik ve dikey çizgilerin hâkim olduğu bir yazı çeşididir (Serin, 2006: 254). Tezminatın yazının önüne geçmesini engellemek için bu dönemde tezyinata çok önem verilmemiştir (Taşkale, 2000: 538).

Tezminatlı eserlerden günümüze ulaşmış ilk yazma örnekleri VIII. yüzyılda Uygur Türkleri'ne aittir (Yılmaz, 2004: 342). Uygurlardan kalan yazma eserler dikdörtgen olup (Cumbur, 1992: 452) basitleştirilmiş ağaçlar, çiçekler, yapraklı kıvrık dallar başlıca bilinen motiflerdir. Genellikle mavi zemin üzerine kırmızı, beyaz, altın yıldız, erguvan açık ve koyu yeşil renkler ile bezeme yapıldığı görülmektedir (Birol, 2012: 31). İlk zamanlar figüratif konular bezeme unsuru iken ilerleyen dönemlerde bitkisel ve geometrik motifler kullanılmıştır. Bitkisel motifler ve bunlarla oluşturulan kompozisyonlar, hatayi grubu motifi süslemelerin kaynağını işaret etmektedir (Özkeçeci & Özkeçeci, 2007: 33). Bu bezeme unsurları ile tezhip sanatı ortaya çıkmış ve gelişim aşamasına girmiştir. Bu gelişim sanatçılar tarafından devam ettirilerek ileride üslupların doğmasına kaynaklık etmiştir (Derman, 2012: 65-68). Profesyonel tasarımlar ile tezhip sanatı önemli bir sanat kolu olarak gelişimini sürdürmüştür (Tanındı, 2009: 249).

Türk-İslam tezminatında XI. yüzyılda Kur'an-ı Kerim bezemeciliğinde geometrik formlar, altıgenler, sekiz ve dört köşeli yıldızlar ile düğümlü geçmeler daha çok tercih edilmiştir. Selçuklu süslemelerinde ise geometrik formlar ile bitkisel motifler, münhaniler ve rumiler kullanılmış ayrıca motif tekrarı yapılmamıştır. Ayet sonlarına güller (durak) yapılmış ve bu duraklar her 5 veya 10 ayette bir bezenmiştir (Baysal, 2010: 368).

Kuzey Afrika ve Endülüs Emevî Devletlerinde XII. yüzyılda hazırlanmış Mushaf, genellikle kareye yakın ölçüde kullanılmıştır. Geometrik tasarım ise bu Mushaf'ların daha çok başlangıç ve bitiş sayfalarında ki tezhiplerde görülmektedir (Baysal, 2010: 369). Geometrik motiflerde başlangıç ve sonunun olmayışı, sonsuzluğu simgelemektedir (Keskiner, 1996: 211-212). Bu özelliği ile geometrik motifler geleneksel sanatların her alanında kullanılmıştır (Özcan, 2002: 302).

XII. yüzyıl tezhip sanatını Türkler Anadolu'ya getirmiş ve buradaki sanatçılar tarafından gelişimine hız kaybetmeden devam etmiştir (Baysal, 2010: 369-370; Derman, 2012: 65-66). Bu dönemde eserlerin zahriye sayfasında, metinlerin başlıklarında, sûre başlarında, konu bölümlerinin aralarında, kitabın son sayfasındaki hatime ve ketebe bölümleri tezhipli alanlardır (Özkeçeci & Özkeçeci, 2007: 35-36). Tezhip sanatının bu dönemde oldukça sade ama zengin olduğu görülmektedir (Taşkale, 2010: 8).

XIII. yüzyıl sonlarında yapılmış olan eserlerde tezhip sanatını yoğun bir şekilde görmekteyiz. Bilhassa çift zahriyeler ve alt başlarında geniş kuzular halinde metin etrafını çevreleyen bezemeler bu dönemde yapılan diğer yazma eserlerden bu özelliği ile ayrılmaktadır (Özkeçeci, 2002: 353). Tezhipli eserlerde rumiler, münhaniler ve geçmeler kullanılmıştır (Baysal, 2010: 369). XIV. yüzyılda bitkisel motifler de el yazması eserlerde ön planda olmuştur. Altın bu bezemeli alanlarda yoğun olarak kullanılmakta olup mavi, yeşil ve koyu kırmızı renkler altının yanında yardımcı renkler olarak karşımıza çıkmaktadır (Özkeçeci & Özkeçeci, 2007: 36). Bu dönemde yapılan tasarımlarda dikdörtgen, mekik, daire şekilleri ile geometrik kompozisyonlar tercih edilmektedir (Baysal, 2010: 369-370).

XIV. yüzyıllardan itibaren büyük bir tekâmül içerisine giren Kur'an-ı Kerim bezemeciliği hem yazı hem de tezminatı, dönemin sosyal ve ekonomik şartları ile doğru orantıda gelişmeye başlamıştır (Taşkale, 2000: 538).

XV. yüzyılda Osmanlı tezhip sanatı Fatih Dönemi Türk kitap sanatlarında kendine özgü ekol olarak karşımıza çıkmaktadır (Aşıcı, 2007: 284; Ersoy,1988: 52; Baysal, 2010: 370). Fatih Döneminin dikkat çekici özelliği kitap boylarının oldukça küçük ve zahriye sayfalarının genellikle çift sayfa ve başlık tezhipleri ise düz ya da yatay kullanılmış, ayrıca dikdörtgen olarak düzenlenmiş olmasıdır (Keskiner, 1996: 212). Fatih dönemi tezhip sanatının

öncüsü Baba Nakkaş'tır. İri ve ayrıntılı çizilmiş hatayı motifinin yoğun ve sade küçük yaprakların bulunması ayrıca desen içinde zemine serpiştirilmiş küçük bulutlar Baba Nakkaş üslubunun genel özellikleridir (Derman, 1999: 66). Bu dönem tezhip sanatında yaprak uçları yuvarlak ve kendi üstüne kıvrılmış üç boyut etkisi veren bitkisel motifler ile kobalt mavisi, altın, yeşil ve siyah zemin renkleri çoğunlukla tercih edilmiştir. Lacivert ve siyah zemin üzerinde beyaz veya turuncu renkte üç noktalar konulması bu dönemin karakteristik süsleme özelliklerinden biridir (Bırol, 2017: 43).

XV. yüzyıl sonu II. Bayezid Dönemi başlangıcıdır. Ancak bu dönem Fatih Döneminin devamı niteliğindedir. Herhangi bir üsluptan söz etmek mümkün değildir (Taşkale, 2000: 538).

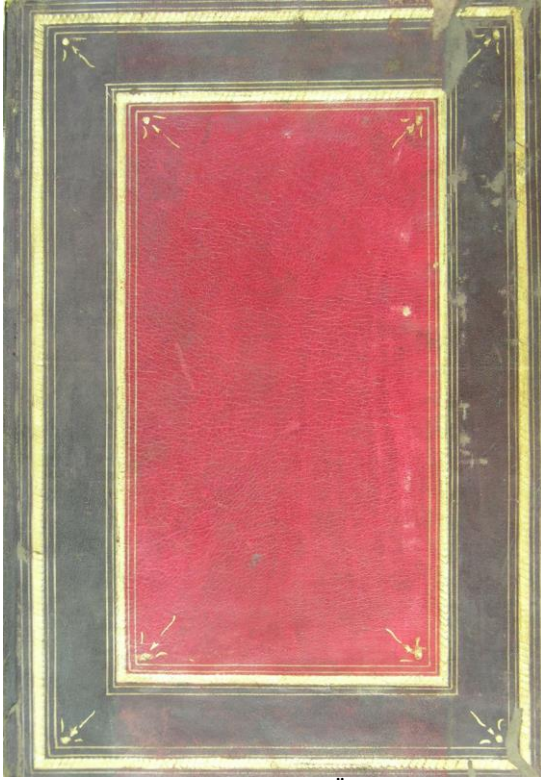
XVI. yüzyılda hazırlanan Mushaflar bezeme bakımından oldukça ince işçiliğe sahiptir. El yazması eserlerde stilize edilmiş rumi, hatayı, bulut motifleri ve altın ile lacivertin muhteşem bir uyum içerisinde kullanıldığı bir dönemdir (Taşkale, 2000: 538). XVI. yüzyıl ortalarında Karamemi lakabı ile bilinen Mehmet Celebi ilk defa tabiatı gözlemleyerek ve ondan ilham alarak bezemelerinde bahar dalları, güller, sümbüller, lale, karanfil gibi çiçekleri yarı üsluplaştırmış, natüralist üslubun öncüsü olmuştur (Mesara, 2009: 364). Daha sonra bu üslupta yapılmış Selimname (Upsala Kütüphanesi KV Zettersteen, 492 envanter) gibi yazma eserler XVI. yüzyıldaki natüralist üslup etkisini göstermektedir (Emlak, 2022: 179). Diğer yandan dönemin tezhiplerinde lacivert ve altın oldukça dengeli uygulanmış, ayrıca tığlar da bu dönemde kullanılmaya başlanmıştır. Bezemede baş sayfada dendan ve mihrap şekilleri yoğun kullanılmış ve desen hemen hemen tüm sayfayı kaplayacak şekilde tezyin edilmiştir (Keskiner, 1996: 213).

XVII. yüzyıl ortalarından başlayan ve XVIII. yüzyıl sonlarına kadar süren Batı etkili natüralist çiçekler ve (Taşkale, 2000: 538) halkâri süsleme Türk tezhip sanatında uygulanmaya başlamıştır (Mahir, 2015: 390). Özellikle tezhip sanatında kompozisyonlar tekdüzeleşmiş, işçilik oldukça kabalaşmış ve motifler orantısız çizilmesine rağmen realist form kazanmıştır. Altın ve lacivertin yoğun olduğu klasik tezhip anlayışının yerine daha canlı parlak eflatunlar, turuncular ve yeşil renkler tercih edilmiştir (Özkecici & Özkececi, 2007: 48). Bu dönemde bezeme unsuru olarak zereşan (serpme altın) ve zemin üzerine iğne perdahı yoğun kullanılmıştır (Ersoy, 1988: 62).

XVIII. yüzyıldan başlayan tezhip sanatındaki değişim XIX. yüzyıl boyunca devam etmiştir. Tasarımlarda gölgelendirmeye üç boyut kazandırılan çiçek demetleri (Taşkale, 2010: 12), örgülü şerit ve kurdeleler ucu kıvrılmış ve irileşmiş, uzamış saz yolu üslubuna benzer yapraklar, C ve S kıvrımları, fiyonklar, vazo veya sepet içinde çiçek demetleri, sütunlar, perdeler ve çiçek buketleri genellikle kullanılan motiflerdir (Taşkale, 2015: 537; Duran, 2015: 406).

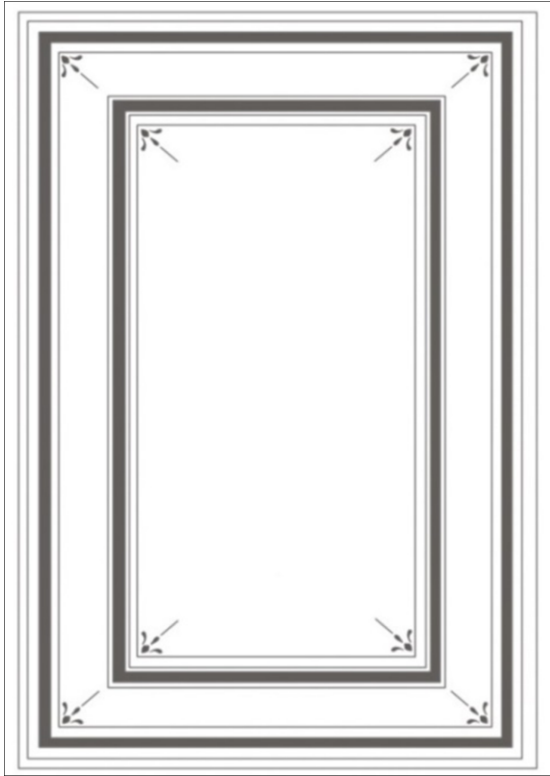
00013 ENVANTER NUMARALI KUR'AN-I KERİM'İN ÖZELLİKLERİ

Kur'an-ı Kerim, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Sultan I. Ahmed koleksiyonunda 00013 demirbaş numarası ile kayıtlı olup 245 varaktan müteşekkildir. Eserin kâğıt ebadı 240x230 mm, yazı ebadı ise 221x135 mm'dir. İstinsah Yeri (Tarihi) ve hattatı bilinmemektedir. Eserin metin kısmı zer mürekkep ve is mürekkebi kullanılarak mahakkak-nesih hat çeşidi ile 15 satır üzere yazılmıştır. Süre başlarında üstübeç ve zer mürekkep kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerim'in güllerinde yine üstübeç mürekkep tercih edilmiş, kufi ve nesih hattı ile yazılmıştır. Kâğıdı çay rengine ve aharlıdır. Tezhipli sayfaları serlevha, süre başları, koltuklar ve güllerdir.

Kur'an-ı Kerim'in Cildi

Şekil 1: Kur'an-ı Kerim'in Cildi (Üst Kapak)

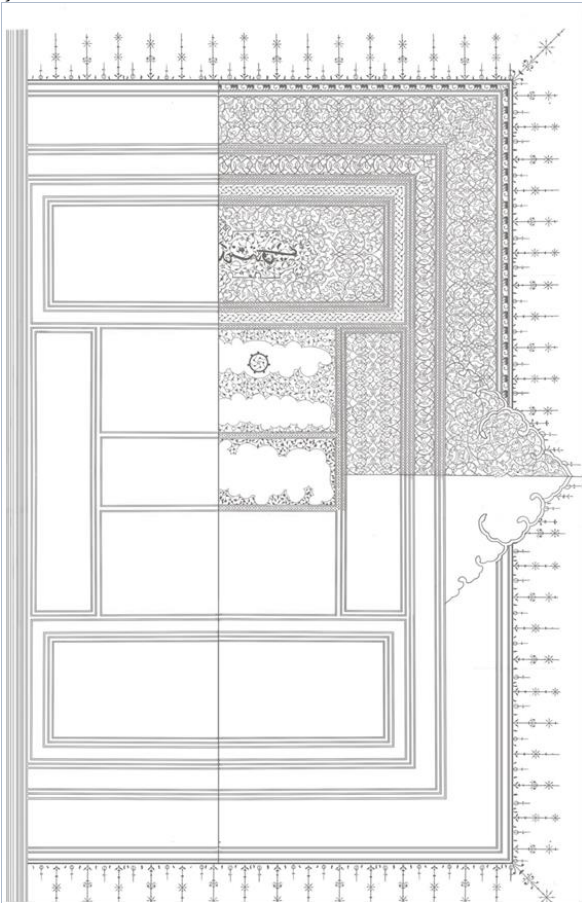
Kaynak: Süleymaniye Kütüphanesi

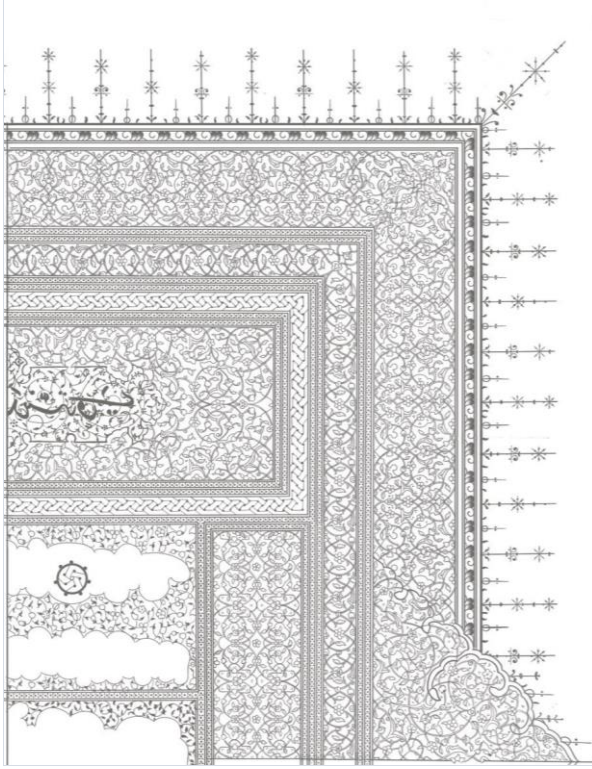

Şekil 2: Kur'an-ı Kerim'in Cildi Üst Kapak Çizimi

Kaynak: Yazar tarafından çizilmiştir

Eserin cildi kırmızı ve kahverenginde düz deriden yapılmıştır. Cildin orta kısmındaki dikdörtgen kırmızı alan boş bırakılmış, altın iplik ve S biçimli zencerek ile sınırlanmıştır. Bezemesiz bu kısmın dörtkenarına altın ile basit tığlar yapılmıştır. Bordür görevi gören kahverengi düz deriye orta kısımda olduğu gibi tığlar yapılmış, S biçimli zencerek, altın iplik ve cetvellerle bezeme tamamlanmıştır (Şekil 1).

Kur'an-ı Kerim'in Serlevhası**Şekil 3:** Kur'an-ı Kerim'in Serlevhası**Şekil 4:** Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Çizimi
Kaynak: Yazar tarafından çizilmiştir

Şekil 5: Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Detay Çizimi

Kaynak: Yazar tarafından çizilmiştir

Kur'an-ı Kerim'in 2b-3a sayfasında bulunan serlevha simetrik tasarlanmıştır. Sayfa tasarımı Karahisârî Kur'an-ı mantığındadır. Yazılı alan üç paftaya bölünmüştür. Orta kısımda zer mürekkeple yazılı ayetin zemini kağıdın kendi renginde olup beynessütur tekniğinde bezeme yapılmıştır. Bezemede bitkisel motifler lacivert renkte ve negatif teknikle uygulanmıştır. Üst ve alt kısımdaki nesih yazılı alanın zemini sıvama altındır. Yine beynessütur tekniğinde yapılan bezemede bitkisel motiflerden desen oluşturulmuş ve negatif teknikle uygulanmıştır. Renk olarak siyah, turuncu, beyaz ve mor renkler tercih edilmiştir.

Yazı sahasının iki kenarında koltuk tezyinatı mevcuttur. Desen ½ simetrik tasarlanmış katlanarak uygulanmıştır. Ana zemin rengi lacivert olan bu kısımlarda pafta zeminleri altın ve küf yeşilidir. Motif olarak penç, gonca ve yapraklar kullanılmış, renk olarak sarı, yeşil, mavi, turuncu, pembe ve beyaz tercih edilmiştir. Koltuk tezyinatı dörtkenardan içte krem rengi, dış kısımda lacivert zeminli (+,-) biçimli kenar suyu bezemesi ile sınırlandırılmıştır.

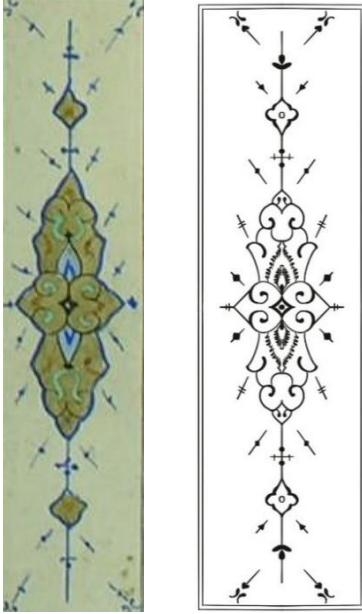
Yazı alanının alt ve üst kısmında yatay dikdörtgen biçimli simetrik tezyini alanlar bulunmaktadır. Üstübeç mürekkeple yazılmış yazının zemini sıvama altın olup siyah renkte bitkisel motiflerle negatif teknikle bezeme yapılmıştır. Dendanlarla sınırlandırılan yazı alanının etrafına ½ simetrik tezyinat yapılmıştır. Lacivert, altın ve küfyeşili renginde zeminlerden oluşan desende motif olarak hatayi, penç, gonca, yaprak ve trifiller kullanılmıştır. Ayrıca kenarlarda yarım orta kısımda ise lacivert zemin üzerine yerleştirilen tek rumiler deseni tamamlamıştır. Motiflerde renk olarak turuncu, sarı, mavi, yeşil tercih edilmiş, motiflere tonlama yapılmıştır. Yatay dikdörtgen yazılı ve tezyini alan dört kenardan dört iplik altın zencerek ile sınırlandırılmış, koltuk bezemesinde olduğu gibi (+,-) biçimli kenar suyu berzemeleri ile tamamlanmıştır.

Koltuk, başlık tezhipleri ve yazılı alanı üç kenardan çevreleyen siyah zemin ile ince bir bordür yapılmıştır. Bordürde çift iplik üzerine sıralanmış rumiler ile tek iplik bitkisel motiflerden bir tasarım oluşturulmuştur. Motif olarak penç, gonca ve yapraklar kullanılmış, renk olarak turuncu, sarı, beyaz ve pembe tercih edilmiştir. Sayfa kenarında bulunan kalın bordür ile ince bordür arasında turuncu ve küf yeşili zeminli (+,-) biçimli iki çeşit kenar suyu yapılmıştır.

Dış bordürde ½ oranında simetrik bir tasarım yapılmıştır. Altın ayırma rumiler ve küfyeşili dendanlar ile paftalar oluşturulmuştur. Altın ve lacivert zeminli desende motif olarak hatayi, penç, gonca ve yapraklar kullanılmış, renk olarak turuncu, mavi, beyaz, yeşil, sarı tercih edilmiş ve ayrıca motiflere tonlama yapılmıştır. Bordürün dış kısmındaki lacivert zemin üzerinde (+,-) biçimli kenar suyu bezemesi yapılmıştır. Tezyini alanın dışında altın ve yeşil zeminli münhani motiflerinden kenar suyu bezemesi mevcuttur. Desen, lacivert renkte ve negatif teknikle üç çeşit olarak uygulanan tığlar ile tamamlanmıştır.

Serlevhada uzun kenarın orta kısmında ½ oranında simetrik tasarlanmış kubbe biçimli tezyini alan mevcuttur. Bu alanda rumi ve dendanlarla paftalar oluşturulmuştur. Zemin renkleri altın ve laciverttir. Rumi ve bitkisel motiflerden müteşekkil olan desende rumiler zer-ender-zer tekniğinde uygulanmıştır. Motif olarak hatayi, gonca, penç ve yapraklar kullanılmış, renk olarak pembe, turuncu, küfyeşili ve sarı tercih edilmiş, ayrıca motiflere tonlama yapılmıştır (Şekil 2).

Kur'an-ı Kerim'in Koltuk Tezhibi

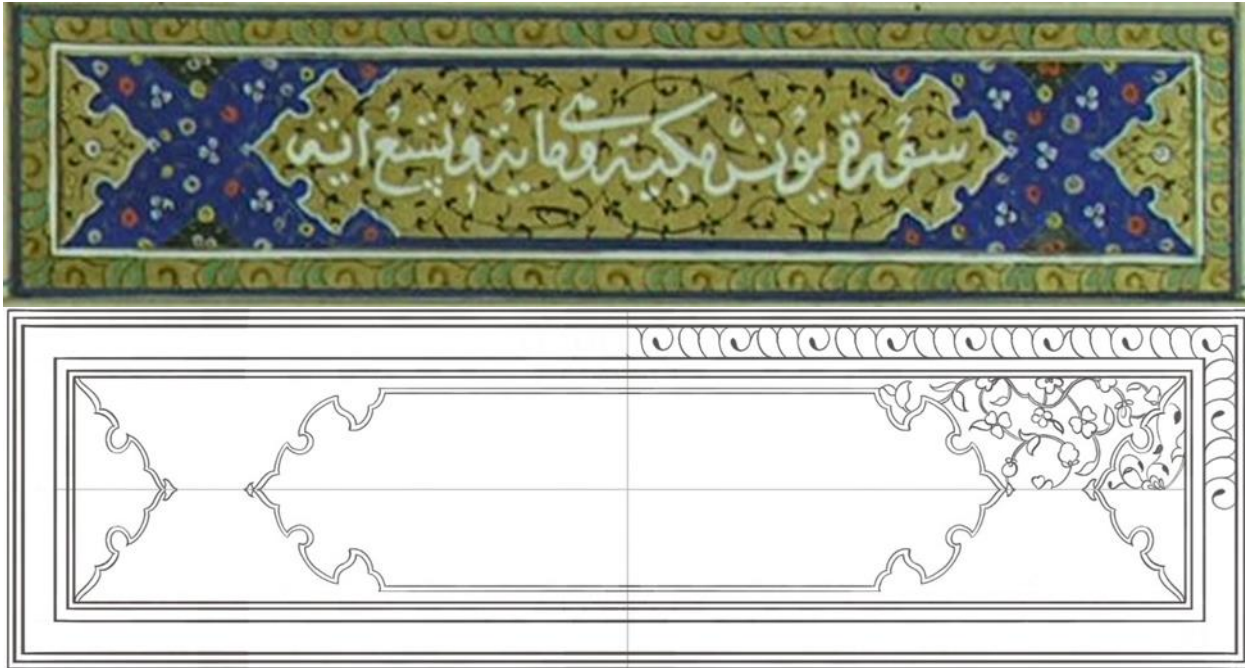

Şekil 6: Kur'an-ı Kerim'in Koltuk Tezhibi ve Çizimi

Kaynak: Yazar tarafından çizilmiştir

Eserin tüm sayfalarında $\frac{1}{4}$ oranında simetrik olarak tasarlanmış dört adet koltuk tezhibi bulunmaktadır. Orta kısımda yer alan beyzi formdaki şemse altın zeminli olup münhanili motifi ile yapılmıştır. Münhanilere lacivert, açık mavi ve turuncu renklerde tonlama uygulanmıştır. Desen lacivert renkte dendanlar ile sınırlandırılmıştır. Desenin altında ve üstünde tepelik formunda sade salbekler mevcuttur. Salbeklerin tığları alt ve üst kısımda simetrikdir. Koltuk bezemesinde boşlukları doldurmak için lacivert renkte negatif teknikte tığlar yapılarak desen sonlandırılmıştır (Şekil 4).

Kur'an-ı Kerim'in Sûre Başı Tezhipleri

Şekil 7: 80b Varağı Sûre Başı Tezhibi ve Çizimi

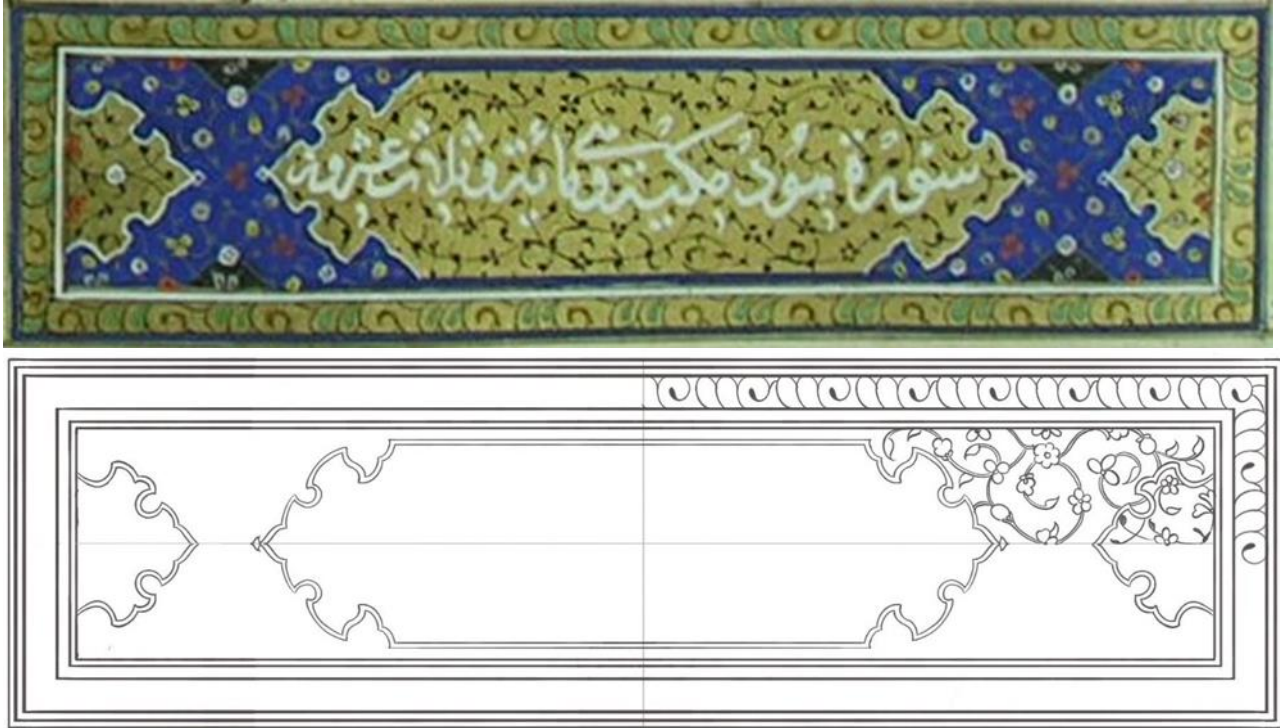
Kaynak: Yazar tarafından çizilmiştir

Eserin 80b varağında bulunan sûre başı tezyinatı $\frac{1}{4}$ simetrik olarak tasarlanmıştır. Zeminde altın ve lacivert renkler kullanılmıştır. Yazının zemini sıvama altın olup üstübeç mürekkeple ve sülüs hattıyla yazılmıştır. Yazı sahasında bitkisel motiflerden siyah renkte negatif teknikte serbest kompozisyon uygulanmıştır. Bu alan beyaz renkte dendanlarla sınırlandırılmıştır.

Yazının iki kenarındaki simetrik bezemeli alanda altın zeminli kısım siyah renkte ve negatif teknikte bitkisel motiflerle tezyin edilmiştir. Bu alan beyaz renkte dendanlar ile sınırlandırılmıştır. Lacivert zemindeki bezeme bitkisel motiflerden oluşturulmuştur. Motiflerde renk olarak turuncu, sarı ve açık pembe renkleri tercih edilmiş ayrıca

tonlama yapılmıştır. Lacivert zemin içerisinde ve cetvel üzerinde siyah zeminli simetrik küçük yarım paftalar bulunmaktadır.

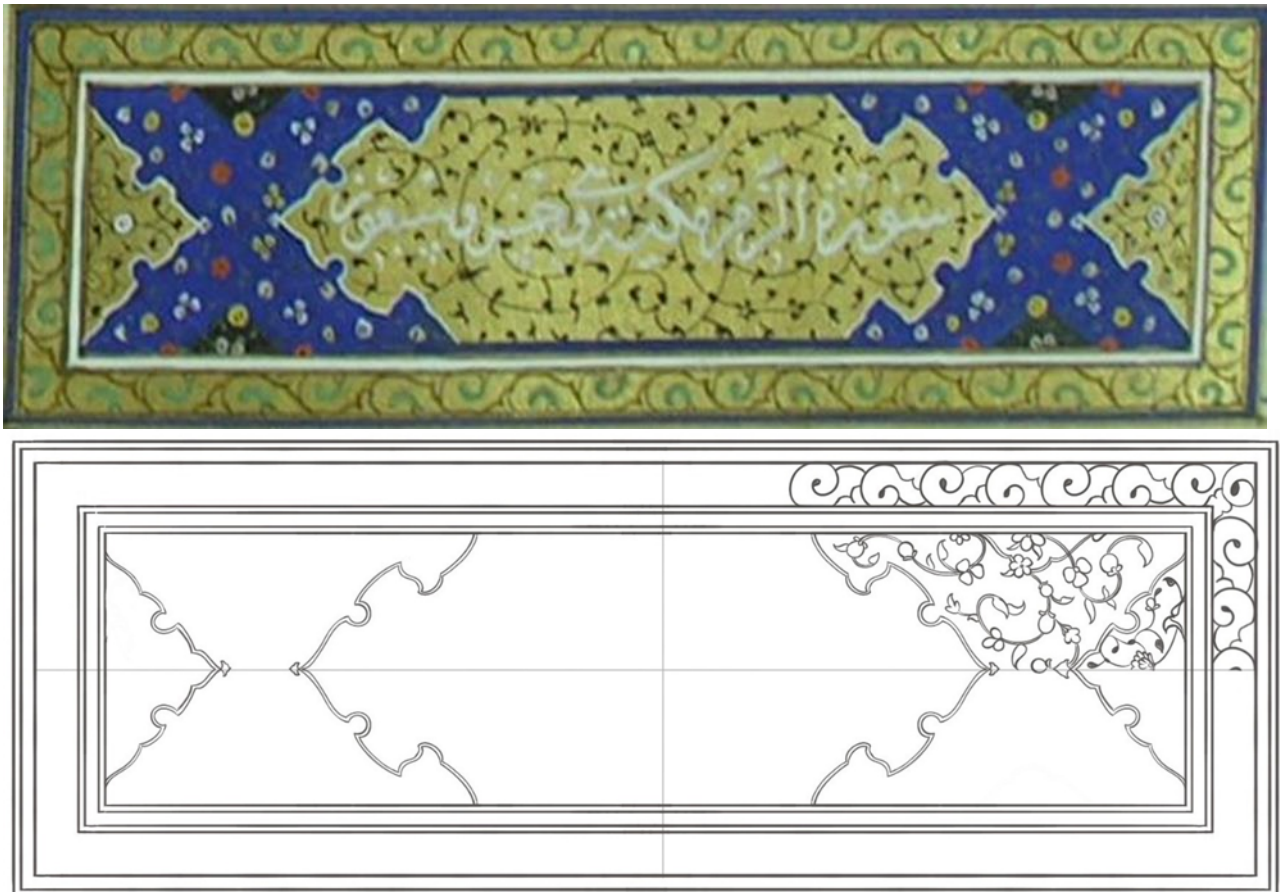
Sûre başının dörtkenarında münhani ile bezeme yapılmıştır. Altın ve küfyeshli renklerinde uygulanan kenar suyu bezemesinin iç kısmında beyaz, dış kısmında lacivert renkte kuzular çekilerek desen sonlandırılmıştır (Şekil 5).

Şekil 8: 85b Varağı Sûre Başı Tezhibi ve Çizimi

Kaynak: Yazar tarafından çizilmiştir

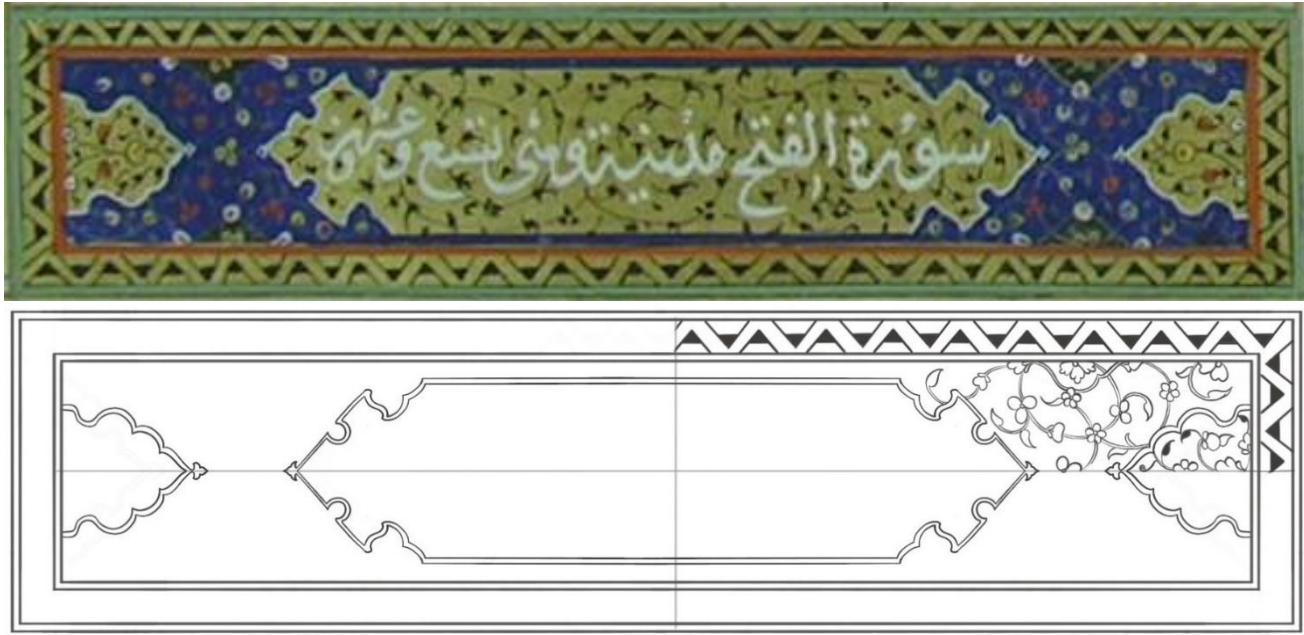
Eserin 85b varağında bulunan sûre başı tezyinatı 80b varağında ki (Şekil 5) ile aynı bezeme özelliklerine sahiptir. Ancak yazı alanının dışında ve kısa kenardaki altın zeminli pafta şekil itibari ile farklıdır (Şekil 6).

Şekil 9: 183b Varağı Sûre Başı Tezhibi ve Çizimi

Kaynak: Yazar tarafından çizilmiştir

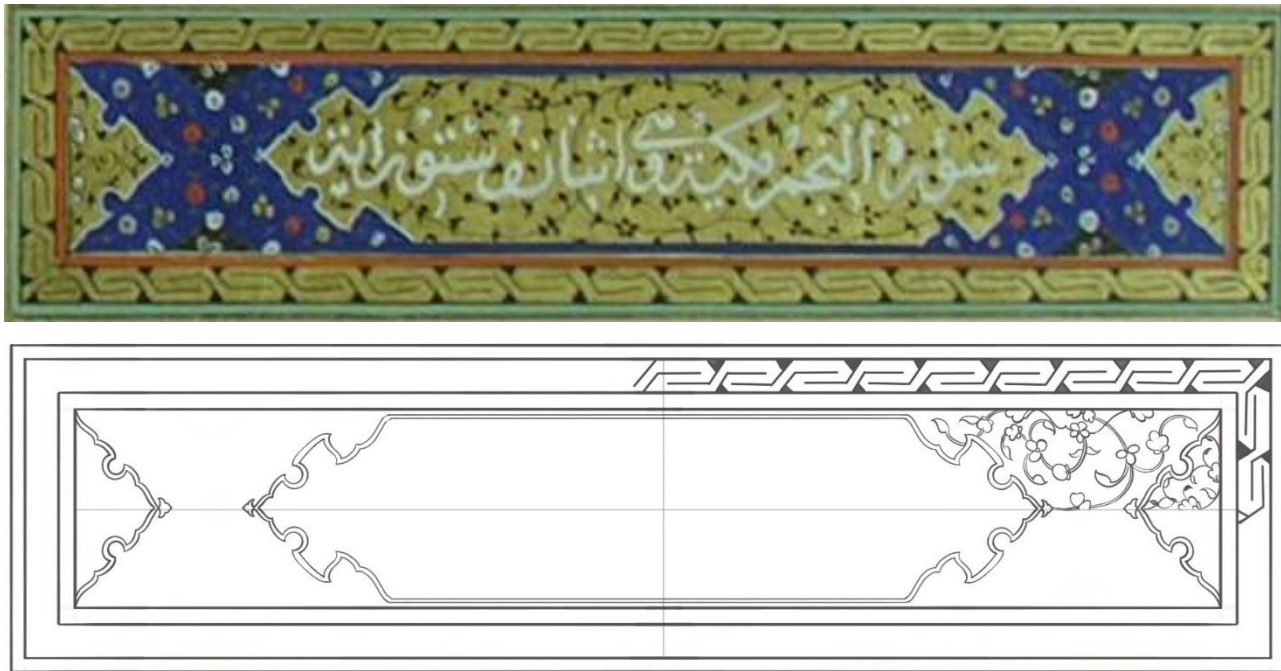
Eserin 183b varağında bulunan sûre başı tezyinatı 80b varağında ki (Şekil 5) ile aynı bezeme özelliklerine sahiptir. 80b varağından farklı olarak 183b varağının kenar suyu bezemesinde yarım rumiler eklenmiş ve bezeme tamamlanmıştır (Şekil 7).

Şekil 10: 204b Varağı Sûre Başı Tezhibi ve Çizimi

Kaynak: Yazar tarafından çizilmiştir

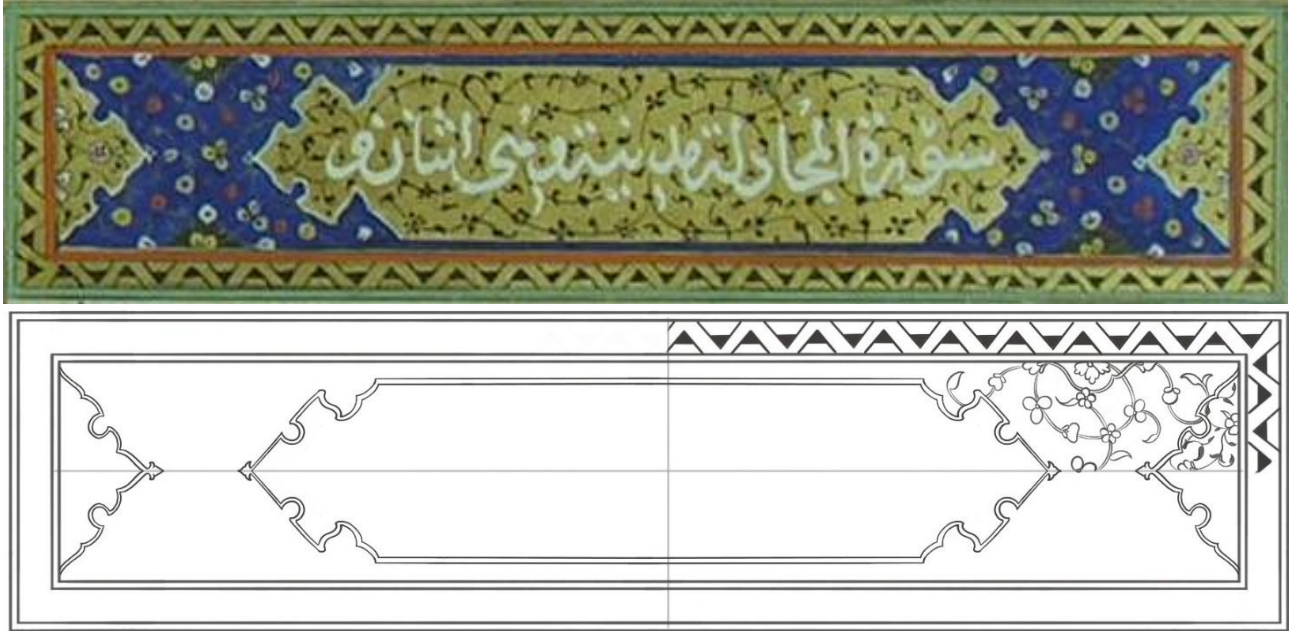
Eserin 204b varağında bulunan sûre başı tezyinatı 85b varağındaki (Şekil 6) ile aynı bezeme özelliklerine sahiptir. 204b varağında kenar suyu bezemesinde altın zemin üzerine siyah renkte zikzak biçimli bezeme yapılmıştır (Şekil 8).

Şekil 11: 211b Varağı Sûre Başı Tezhibi ve Çizimi

Kaynak: Yazar tarafından çizilmiştir

Eserin 211b varağında bulunan sûre başı tezyinatı 80b varağında ki (Şekil 5) ile aynı bezeme özelliklerine sahiptir. Sûre başı bezemesinde kullanılan siyah renk ve yığma altın zencerek 80b varağındaki bezeme ile farklılık göstermektedir (Şekil 9).

Şekil 12: 218b Varağı Sûre Başı Tezhibi ve Çizimi

Kaynak: Yazar tarafından çizilmiştir

Eserin 218b varağında bulunan sûre başı tezyinatı 204b varağında ki (Şekil 8) ile aynı bezeme özelliklerine sahiptir. Fakat yazı alanının dışında ve kısa kenardaki altın zeminli pafta şekil itibari ile 204b varağındaki bezemeden farklıdır (Şekil 10).

Şekil 13: 246b Varağı Sûre Başı Tezhibi ve Çizimi

Kaynak: Yazar tarafından çizilmiştir

Eserin 246b varağında sûre başı tezyinatı mevcuttur. Zer mürekkeple yazılmış yazının etrafı altın dendanlarla sınırlandırılmış ve beynessutur tekniğinde bezeme yapılmıştır. Bezemede bitkisel motifler lacivert renkte negatif teknikte ve serbest olarak uygulanmıştır. Bezemeli alanın zemini kağıdın kendi rengindedir (Şekil 11).

Kur'an-ı Kerim'in Gülleri

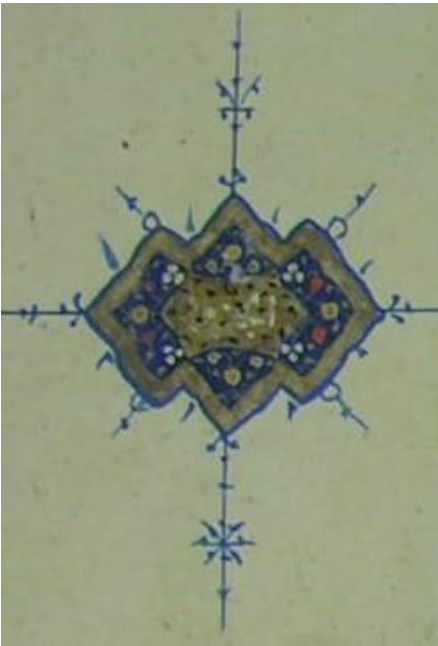

Şekil 14: 4b Varağı Gülü ve Çizimi

Kaynak: Yazar tarafından çizilmiştir

Eserin 4b varağında bulunan gül madalyon formunda tasarlanmıştır. Yazının zemini sıvama altın olup üstübeç mürekkeple ve sülüs hattıyla yazılmıştır. Yazı sahasında rûmi motifler ile küf yeşili renginde negatif teknikte serbest kompozisyon yapılmıştır. Bu alan lacivert renkte kuzularla sınırlandırılmıştır.

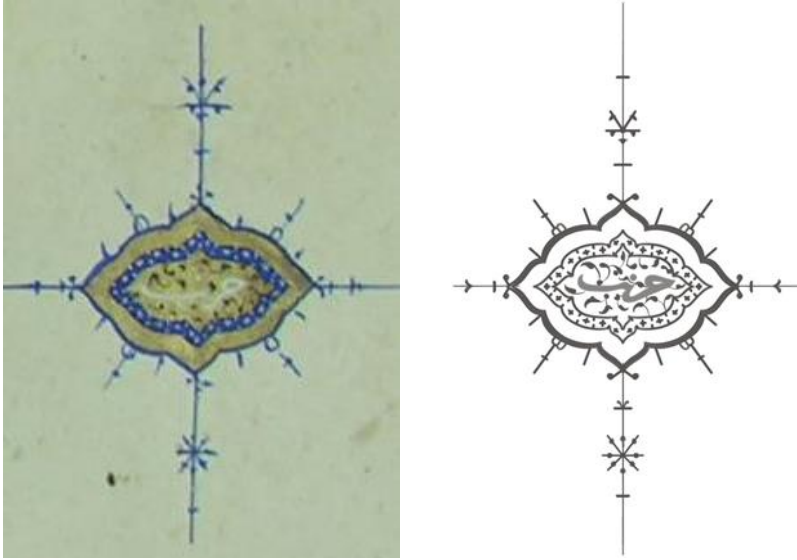
Yazı sahasının dışında kalan dairevi kısmın zemini yine altın olup bezemesizdir. Bu alan lacivert renkte kuzularla sınırlandırılmış, gülün etrafına lacivert renkte negatif teknikte tığlar yapılmış ve desen sonlandırılmıştır (Şekil 16).

Şekil 15: 11b Varağı Gülü ve Çizimi

Kaynak: Yazar tarafından çizilmiştir

Eserin 11b varağındaki gül tezyinatı (Şekil 13), 108b ile aynı paftalama ve bezeme özelliklerine sahiptir (Şekil 12). Ancak güller form olarak birbirinden farklıdır.

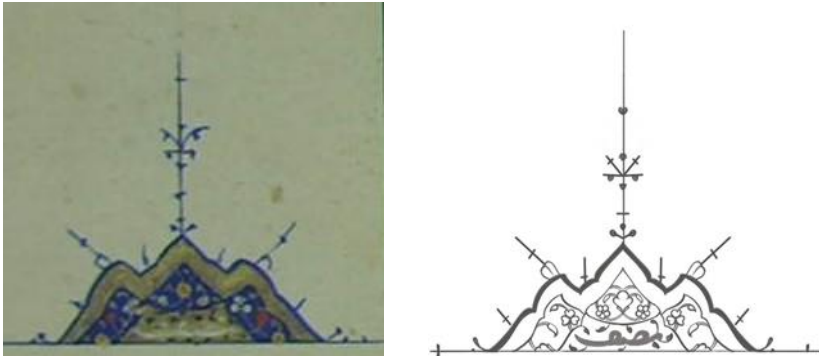
Şekil 16: 108b Varağı Gülü ve Çizimi

Kaynak: Yazar tarafından çizilmiştir

Eserin 108b varağında bulunan gül $\frac{1}{4}$ simetrik olup yatay düzlemde beyzi olarak tasarlanmıştır. Zeminde altın ve lacivert renkler kullanılarak üç paftaya ayrılmıştır. İlk paftanın iç kısmında ki zemini sıvama altın olup üstübeç mürekkeple ve sülüs hattıyla yazılmıştır. Yazı sahasında bitkisel motiflerden siyah renkte negatif teknikte serbest kompozisyonda bir tasarım uygulanmıştır. Bu alan siyah renkte dendanlarla sınırlandırılmıştır.

İkinci paftanın zemin rengi lacivert olup bitkisel motiflerle klasik tarzda bir tasarım yapılmıştır. Bu alan yine siyah renkte dendanlarla sonlandırılmıştır.

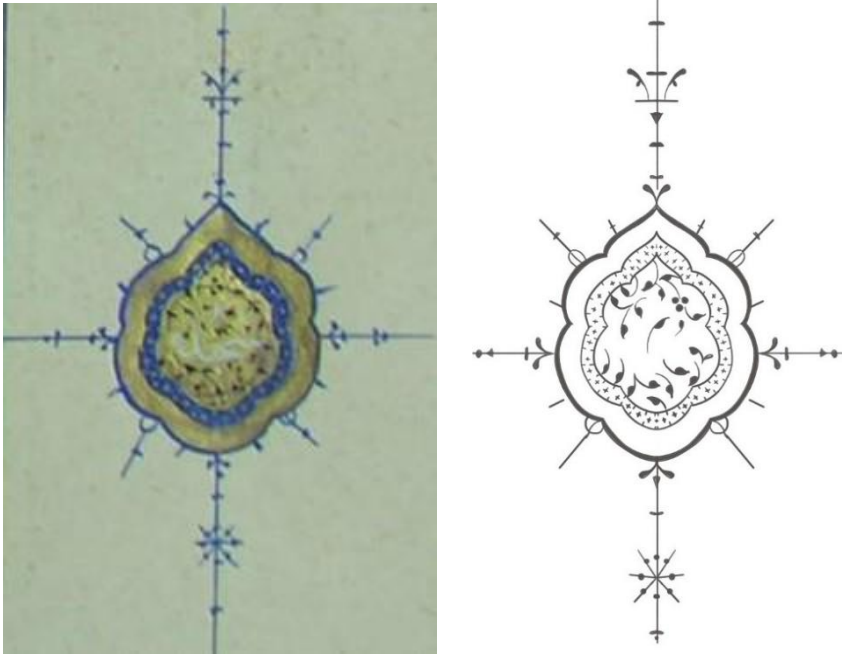
Son paftanın zemini altın olup bezeme yapılmamıştır. Bu alan lacivert renkte dendanlar ile sınırlandırılmış, gülün etrafına yine lacivert renkte negatif teknikte tığlar yapılmış ve desen sonlandırılmıştır (Şekil 12).

Şekil 17: 205b Varağı Gülü ve Çizimi

Kaynak: Yazar tarafından çizilmiştir

Eserin 205b varağında de bulunan gül (Şekil 14), 11b ile aynı bezeme özelliklerine sahip olup yarısının uygulanmış halidir (Şekil 13).

Şekil 18: 243a Varağı Gülü ve Çizimi

Kaynak: Yazar tarafından çizilmiştir

Eserin 243a varağındaki gül (Şekil 15), 108b ile aynı paftalama ve bezeme özelliklerine sahip olup damla formunda yapılmıştır.

Şekil 19: 247a Varağı Hatime Sayfası

Eserin hâtîme sayfasının nesih yazı ile sonradan yazılmış olduğu tahmin edilmektedir. Şefik Efendi tarafından (1134-1721) tamir edilmiş ve 21 Rebiülevvel (1265-1848) tarihinde bir hanım sultan tarafından vakfedildiği düşünülmektedir. (Şekil 17). Ancak bu eserin kesin olarak hangi tarihte yazıldığı ve bezendiği bilinmemektedir.

DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA

Matbaanın bulunmadığı dönemlerde el ile yazılan yazma eserlerin her sayfası ayrı emek ve sabır isteyen değerli yapıtlardır. Genellikle önemli kişilerin adına yazılan ve bezenen yazmalar dini, ilmi ve edebi eserler olarak ele alınmıştır. Her biri nadide olan el yazmalarının içerisinde en değerlileri hiç şüphesiz Kur'an-ı Kerim'lerdir. Genel olarak; zahriye sayfaları, serlevhalar, sûre başları, güller, noktalar, satır araları, koltuklar, sayfa kenarları ve hâtîme sayfaları Mushaflarda tezhipli olan alanlardır.

Araştırmaya konu olan bu eser, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesinde bulunan Sultan I. Ahmed Koleksiyonuna aittir. İncelenen eserde tezhipli kısımlar cild, serlevha, sûre başları, koltuk tezhipleri, güller ve duraklardır.

Eserin sûre başlarının tamamı tezhipli olup serlevhada bulunanlar ile birlikte toplam 114 adet sûre başı tezhibi klasik üslupta bezenmiştir. 7 adet farklı tasarımda sûre başı tezyinatı yapılmıştır. Şekil 5'deki sûre başları (96b, 99b, 101b, 110b, 115b, 120b, 131b, 145b, 153b, 153b, 157b, 160a, 165b, 177a, 190a, 195a, 198b, 207b, 215b, 222b, 229b, 230a, 235b, 236b, 237a, 238,a, 239a, 240a, 241b, 241a, 243a, 244b, 244a, 245a, 246a); Şekil 6 (90a, 135b, 149a, 166b, 203b, 221b, 223b, 224b, 226a, 230b, 231a, 232a, 234b, 238b, 240a, 246b, 243a, 243b, 244a, 246a); Şekil 7 (247a);

Şekil 8 (186b, 213a, 218b, 228b, 245b, 246b); Şekil 9 (138a, 199b, 245a, 246a, 247a); Şekil 10 (68a, 166b, 213a, 243b, 246a), Şekil 11 (21b, 31a, 42b, 50b, 58a, 70a, 127a, 143a, 163b, 171a, 173b, 175a, 181b, 201b, 206a, 209b, 210b, 212a, 216b, 219a, 223a, 225b, 227b, 233b, 234a, 237b, 239b, 246b, 243a, 243b, 244a, 245a, 246b) bu varaklar da bulunan sûre başları, renk, motif ve tasarım olarak birbirleri ile benzer özelliklere sahiptir. Eserin tüm sayfaları ¼ simetrik olarak tasarlanmış 4 adet koltuk tezhibi bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in tamamında 4 adet farklı tasarım yapılmış güller mevcuttur (Şekil, 12, 13, 14, 15, 16). Eserin tamamında duraklarda tek bezeme uygulanmıştır (Şekil 24).

Alt kısımda araştırmaya konu olan eser (Şekil 18), aynı koleksiyonda bulunan 00012 envanter numaralı Kur'an-ı Kerim (Şekil 19), ile desen, renk ve motif açısından karşılaştırma yapılmıştır.

Şekil 20: 00013 Envanter Numaralı Kur'an-ı Kerim Serlevhası

Kaynak: Süleymaniye Kütüphanesi

Şekil 21: 00012 Envanter Numaralı Kur'an-ı Kerim Serlevhası

Kaynak: Süleymaniye Kütüphanesi

İncelenen eser Süleymaniye Yazama Eser Kütüphanesi I. Ahmed koleksiyonuna ait 00013 envanter numaralı Kur'an-ı Kerim, aynı kütüphanede ve koleksiyonda bulunan 00012 envanter numaralı Kur'an-ı Kerim'in serlevhasındaki sayfa düzeni ve bezeme özellikleri ile bir bütün olarak ele alındığında benzer özelliklere sahiptirler.

Fatiha ve Bakara sûrelerinin yazılı olduğu serlevha sayfasında ilk ayetleri üst ve alt satırlara göre farklı düzen içinde yazılmış ve iki kenara koltuk tezhibi yapılmıştır. Bu alandaki bezemede paftalama mantığı aynı olup desen içerisindeki motifler farklılık göstermektedir.

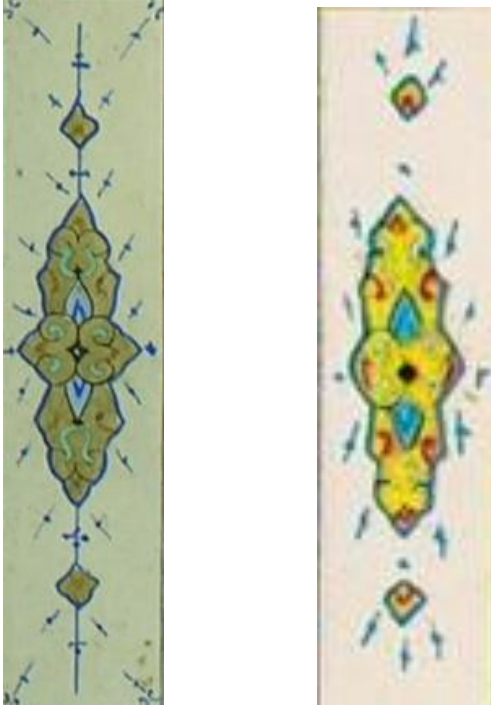
Yazılı olan metin kısmı is (siyah), altın mürekkep ile sülüs ve nesih hat kullanılarak yazılmıştır. Yazı alanın da 00013 envanter numaralı eserde (Şekil 18) sıvama altın üzerine biltkisel motiflerden beynessutur yapılmıştır. Ancak

00012 envanter numaralı eserde beynessatur yapılan alanın zemini kağıdın kendi renginde olup lacivert renkte farklı boyutlarda basit nokta ve çizgilerle bezenmiştir (Şekil 19).

Her iki eserde yazı alanının alt ve üst kısmında yatay dikdörtgen biçimli tezyini yazı alanları bulunmaktadır. Bu alan sıvama altın üstüne üstübeç mürekkeple yazılmış ve beyaz dandanlarla sınırlandırılmıştır. Ayrıca yazı alanının etrafına $\frac{1}{2}$ simetrik tezyinat yapılmıştır. Her iki serlevhada bulunan bu alanı dört kenardan sınırlandıran ve altın zemin üzerine yapılan 4 iplik zencerek birebir aynıdır (Görse 18-19).

Eserlerin her ikisinde de koltuk, başlık tezhipleri ve yazılı olan alanı üç kenardan çevreleyen siyah zemin ile ince bir bordur renk ve tasarım kugusu açısından benzerlikler göstermekte, fakat şekil 18'deki ince bordürde bitkisel motiflerden farklı olarak iki iplik rumi kullanılmıştır.

Kur'an-ı Kerimlerin her ikisinde de sayfa kenarı tezhibini dış kenarda sınırlayan ince kenar suyu bezemesinde münhani kullanımı birebir aynı olup şekil 18'de altın münhanilerin içlerine yeşil renkte kademe yapılmıştır.

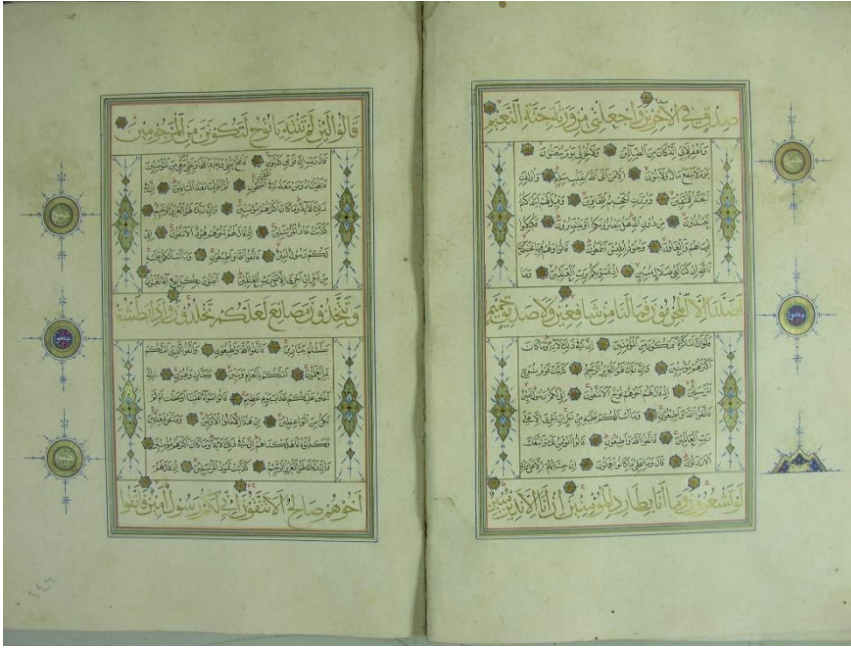
Şekil 22: 00013 Envanter Numaralı Kur'an-ı Kerim'in Bezemesi

Şekil 23: 00013 Envanter Numaralı Kur'an-ı Kerim'in Bezemesi

Kaynak: <https://islamansiklopedisi.org.tr/tezhip>

00013 ve 00012 Envanter numaralı Kur'an-ı Kerimlerin sayfa düzeni Karahisârî Kur'an-ı ile aynıdır. Tüm varaklarda $\frac{1}{4}$ oranında simetrik olarak tasarlanmış dört adet koltuk tezhibi bulunmaktadır. Koltuk bezemeleri desen açısından birebir aynıdır.

Her iki eserin koltuk bezemesinde münhani ile yapılan şemse ve salbekler birebir benzerlik göstermektedir. Boşluklara yapılan tığlarda ve renklerde kısmi farklılıklar olduğu görülmektedir (Şekil 20-21).

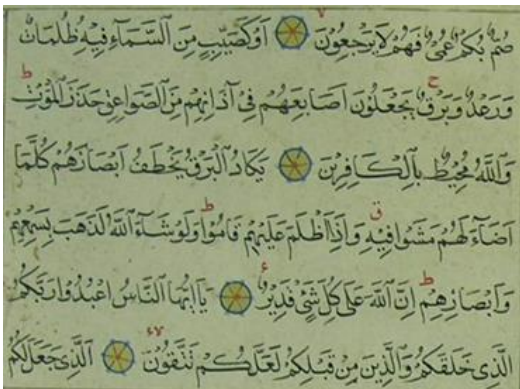

Şekil 24: 00013 Envanter numaralı Kur'an-ı Kerim Sayfa Düzeni
Kaynak: Süleymaniye Kütüphanesi

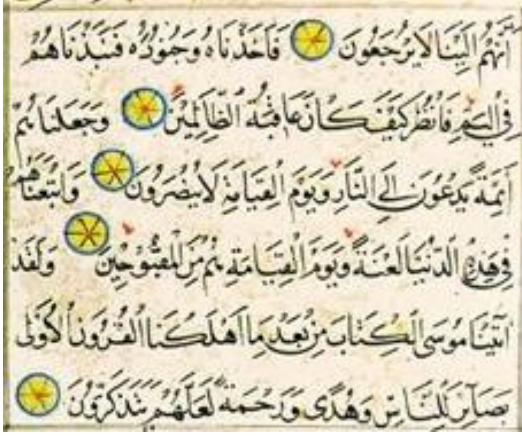

Şekil 25: 00013 Envanter numaralı Kur'an-ı Kerim Sayfa Düzeni
Kaynak: <https://islamansiklopedisi.org.tr/tezhip>

00013 Envanter numaralı Kur'an-ı Kerim'in gülleri, 00012 Envanter numaralı Kur'an-ı Kerim gülleri ile aynı bezeme özelliklerine sahiptir. Ancak 00012 envanter numaralı eserin yuvarlak madalyon formunda gülleri 00013 envanter numaralı eserdeki yuvarlak madalyon formunda güllerden farklı olarak münhanilerle yapılmıştır (Şekil 22-23).

Şekil 26: 00013 Envanter numaralı Kur'an-ı Kerim'in Durak Gülleri
Kaynak: Süleymaniye Kütüphanesi

Şekil 27: 00012 Envanter numaralı Kur'an-ı Kerim'in Durak Gülleri
Kaynak: <https://islamansiklopedisi.org.tr/tezhip>

Her iki eserde de duraklar tek çeşit ve aynı formdadır (Şekil 24-25). Karşılaştırması yapılan 00012 ve 00013 envanter numaralı eserlerin tasarım, renk ve teknik yönünden benzer özelliklere sahip olduğu anlaşılmıştır. İncelenen eserlerin bu benzer özellikleri göz önüne alındığında aynı dönemde yapılmış ve aynı elden çıkmış olma olasılığı yüksektir.

SONUÇ

El yazmaları tarih boyunca bilgi, kültür ve sanatın gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir kaynaktır. Bu eserler her dönemde değerli sayılmıştır. Özellikle kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim, atalarımızın İslamiyeti kabulünden sonra ayrı bir önem arz etmiştir. Sanatçılar onu en güzel şekilde yazıp ve süslemeyi kendilerine bir görev bilmişlerdir. Bu bağlamda her bir sayfası ayrı bir sanat eseri sayılabilecek güzellikte bezenmiştir.

Kur'an-ı Kerim el yazmacılığı bünyesinde gelişen hat, tezhip, cild, minyatür ve ebru her dönemde el yazması eserlerin önemli unsurlarından olmuştur. Bu sanat dallarının her biri geleneksel sanatların estetik ve sanatsal zenginliğini yansıtmaktadır. Bu bağlamda çalışmaya konu olan eser sanatsal açıdan incelenmeye değer görülmüş, bünyesinde barındırdığı kitap sanatları (hat, tezhip, cild) açısından değerlendirilerek yapıldığı yüzyıl içerisinde konumlandırılmaya çalışılmıştır.

Çalışmaya konu olan 00013 envanter numaralı eser sülüs-nesih hattıyla yazılmıştır. Mushafta üç çeşit mürekkep (is, zer, üstübeç) kullanılmıştır. Zengin bir bezemeye sahip olan eserde bezemeli kısımlar; cild, serlevha, sûre başları, koltuk tezhipleri, güller ve duraklardır.

Eserin cildi kırmızı ve kahverenginde deriden yapılmış, sade bir bezemeye sahiptir. Eserin serlevha tezyinatı renk, motif ve tasarım bakımından klasik dönem serlevha özelliğini yansıtmaktadır. Sure başları klasik dönem Mushafındaki gibi altın zemin üzerine üstübeç (beyaz) mürekkeple yazılmış ve bezemede zemin rengi olarak altın ve lacivert kullanılmıştır. Küçük detaylardaki farklılıklar hariç eserde iki çeşit sure başı tasarımı yapılmış ve bütün sure başlarında aynı tasarım uygulanmıştır. Tek tip tasarlanmış koltuk tezhibi bütün sayfalarda simetrik ve 4 adet olarak yapılmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de bulunan güller madalyon, beyzi ve damla formlarında 5 çeşit olarak yapılmıştır. Güllerin tamamı üstübeç (beyaz) mürekkeple yazılmıştır. İncelenen eserin tamamında yine tek tip durak gülü kullanılmıştır.

Genel olarak incelenen eserde bitkisel motiflerin hemen hemen bütün bezemeli alanlarda yoğun kullanıldığı görülmektedir. Rumi motifleri tasarımda pafta oluşturmada kullanılmıştır. Münhani motifleri serlevhanın ince kenar suyu bezemesi ile sure başı tezhiplerinde nadiren uygulanmıştır. Ayrıca bütün koltuk bezemeleri münhani ile tasarlanmıştır.

En çok tercih edilen motifler penç ve gonca motifleri olup bütün bezemeli alanlarda uyum içerisinde kullanılmıştır. Zeminlerde lacivert ve altın yine uyum içerisinde ve en çok kullanılan renklerdir. Siyah ve yeşil renk, küçük zeminlerde nadiren tercih edilmiştir. Tığların tümü lacivert renkte ve negatif teknikte uygulanmıştır. Ayrıca altın zeminlerin çoğu zaman vazgeçilmez olan iğne perdahı eserin serlevhasında yer yer uygulanmıştır. Sure başı bezemelerindeki serbest desenlerin tümü siyah renkte negatif teknikte yapılmıştır.

Sonuç olarak; Araştırmaya konu olan eser, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Sultan I. Ahmed Koleksiyonuna ait onlarca eser arasından seçilmiş, renk, desen, motif, teknik ve üslup bakımında incelenmiştir. İncelenen eserin tarihi belli olmamasına rağmen klasik dönemin bezeme özelliklerini yansıttığı ve bu dönemde yapılmış olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Alparslan, A. (1999). Osmanlı Hat Sanatı Tarihi, Yapı Kredi yayınları, İstanbul.

- Aşıcı, S. (2007). "Fatih Devri Tezhip Üslubu", Sanatta Yeterlilik Tezi, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.
- Baysal, A. F. (2010). "Mushaf Tezyinatının Tarih İçindeki Gelişimi", Marife Dini Araştırmalar Dergisi, 10 (3), 365-386.
- Biol, İ. A. (2012). "Tezhip". Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), (XXXXI), 61-68, İstanbul.
- Biol, İ. A. (2017). Klasik Devir Türk Tezyînî Sanatlarında Desen Tasarımı Çizim Tekniği ve Çeşitleri, Kubbealtı Yayınları, İstanbul.
- Cunbur, M. (1992). "Türklerde Cild Sanatı". Türk Dünyası El Kitabı, II, 452-457.
- Derman, F. Ç. (1999). "Osmanlı Asırlarında Üslup ve Sanatkârlarıyla Tezhip Sanatı". Osmanlı Ansiklopedisi, (XI), 108-112, İstanbul.
- Derman, F. Ç. (2010). "Tezhip Sanatı" (Editör: Muhittin Serin), İslam Sanatları Tarihi, ss. 137-144, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, Eskişehir.
- Derman, F. Ç. (2012). Tezhip Sanatında Üsluplar ve Sanatkârları, Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), (XII), 61-68. İstanbul.
- Duran, G. (2015). "XVIII. Yüzyıl Tezhip Sanatı" (Editör: Ali Rıza Özcan), Hat ve Tezhip Sanatı, ss. 397-415, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Ersoy, A. (1988). Türk Tezhip Sanatı, Akbank Yayınları, İstanbul.
- Emlak, S. (2022). Natüralist Üsluptaki Çiçek Resimleri: Hoca Sadeddin Efendi'nin Selimname'si. ARTS: Artuklu Sanat ve Beşeri Bilimler Dergisi (7), 179-202. <https://doi.org/10.46372/arts.1008110>
- Biol, İ. A. (2012). "Tezhip". Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), (XXXXI), 61-68, İstanbul.
- Gündüz, H. (2008). "Hat, Tezhip ve Tasvir Sanatının Görkemli Buluşması Delâil-ül Hayrât", İsmek El Sanatları Dergisi, 5, 134-138.
- Keskiner, C. (1996). "Hatları Bezeyen Işıltı Motifleriyle Türk Tezhip Sanatı" Art Dekor, 39, 210-212.
- Kurfeyz, N. (2003). Tezhip: Emek, Sabır ve Sevgi, Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul.
- Mahir, B. (2015). "Osmanlı Bezeme Sanatında Saz Üslubu" (Editör: Ali Rıza Özcan), Hat ve Tezhip Sanatı, ss. 379-397, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Maşalı, M. E. (2020) "Mushaf" Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), (XXXXI), 242-248, İstanbul.
- Memiş, M. (2019). "Hat Sanatının Uygulama Alanları". Türk İslâm Sanatları Tarihi El Kitabı, Grafiker, 409-428.
- Özcan, Y. (2002). "Türk Tezhip Sanatı", Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, (XII), 300-307, Ankara.
- Özkececi, İ. (2002). "Kur'an Tezhiplerinin Tarihi Gelişim İçinde Estetik Değerlendirilmesi", 8. El Sanatları Sempozyumu, Dokuz Eylül Üniversitesi, 344-370, İzmir.
- Özkececi, İ. & Özkececi, Ş. B. (2007). Türk Sanatında Tezhip, Seçil Ofset, İstanbul.
- Serin, M. (1999). "Osmanlı Hat Sanatı" Osmanlı Ansiklopedisi, (I), 26-34, Ankara.
- Serin, M. (2006). "Mushaf, Hat". Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), (XXXI), 248-254, İstanbul.
- Tanırdı, Z. (2009). "Başlangıcından Osmanlı'ya Tezhip Sanatı" (Editör: Ali Rıza Özcan), Hat ve Tezhip Sanatı, ss. 239-242, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Taşkale, F. (2000). "Kur'an-ı Kerimde Açan Çiçekler". M. Uğur Derman 65. Yaş Armağanı. Sabancı Üniversitesi Yayınları, 537-552, İstanbul.
- Taşkale, F. (2015). "20.Yüzyıl Tezhip Sanatı" (Editör: Ali Rıza Özcan), Hat ve Tezhip Sanatı, ss. 437-451, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Yazır, M. B. (1981). Medeniyet Aleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Yılmaz, A. (2004). Türk Tezhip Sanatları Tabir ve İstılahları. İstanbul: Damla Yayınevi.
- "Tezhip". TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tezhip>